

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3687>

Number: 49 , p. 191-204, Autumn I 2016

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

09.09.2016

30.09.2016

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA TEFE'ÜL GELENEĞİ VE KİTAP FALININ ŞİİRE YANSIMASI

*TAFĀ'UL TRADITION IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND
REFLECTION OF TAFĀ'UL ON POETRY*

Yrd. Doç. Dr. Melek DİKMEN

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Kamile ÇETİN

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Öz

İslâmiyet, Türkleri sosyal, kültürel ve edebî anlamda değiştirip dönüştürmüştür. Bilindiği üzere, İslâm kültür ve medeniyeti içerisinde Araplar ve İranlılar da yer almaktadır. Şairler, yapıtlarını ortaya koyarken kendi toplumlarına ait millî unsurların yanında ortak İslâm Medeniyeti'ne ait öğelerden de istifade etmişler, birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu bağlamda, şairlerin eserlerinde yansıma bulan unsurlardan biri de, İran ve Arap toplumları yanında Osmanlı'da da yaygın olarak görülen tefe'ül âdetidir. Sözlük anlamı itibarıyla "hayra yorma" manasına gelen tefe'ül, başlanılacak bir işin, çıkılacak bir seferin vb. hayırlı olup olmadığını değerlendirme gayretidir. Yıldız falı, remil, el falı, çiçek falı, kuş falı gibi çeşitleri olmakla birlikte tefe'ülün en sık rastlanılan türü kitap falıdır. Tefe'üle başlamadan evvel abdest alma, kibleye doğru oturma, eüzü besmeleden sonra birtakım âyetlerin yanında salâvat okuyup sevabını Hz. Peygamber'e bağışlama gibi birtakım ritüeller vardır. Akabinde bir niyet tutulduktan sonra tefe'ül edilecek kitaptan rastgele bir sayfa açıp o sayfada karşılaşılan yazılara binaen yapılacak işin hayır olup olmadığına dair bir işaret aranır. Şiirlerinden anlaşıldığı üzere, içinde yaşadıkları topluma ait hususlara yabancı olmayan Osmanlı şairleri de tefe'ülde bulunmuşlardır. Şairler, tefe'ül için Kur'ân-ı Kerîm ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si başta olmak üzere Fuzûlî, Atâyî, Hayâlî gibi önde gelen Osmanlı şairlerinin divanları yanında Hâfız, Örfî ve Enverî'nin divanları, Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân'ı gibi İran sahası şairlerinin eserlerinden de istifade etmişlerdir. Çalışmada öncelikle tefe'ül geleneği hakkında kısaca bilgi verilecek, daha sonra Osmanlı şiirinde tefe'ül âdetinin bulunduğu akisler örnek beyitler yardımıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Tefe'ül, Kur'ân-ı Kerim, Hâfız Divânı, Gülistân

Abstract

Islam has changed and converted the Turks from the point of sociality, culture and literature. Arabs and Persians are together with each other in the Islamic culture and civilization. While writing their poems, poets have taken advantage of the elements that belong to common Islamic civilization besides national elements and they have been affected by each other. One of the qualities that the poets have been affected is tafa'ul tradition whose reflections have sometimes been seen in Ottoman poetry. Tafa'ul that means interpreting favourably as its lexical meaning is an effort to understand whether a work to be done, a journey to begin etc. is favourable or not. Although it has several types such as horscope, geomancy, chiromancy, fortune-telling with flower and auspice, the most common way of tafa'ul is tafa'ul with a book. It has got some rituals such as performing ablution, sitting towards Mecca, saying Basmala and reciting some verses from Koran, saying salavat and sending it to the Prophet Muhammad's soul. After these rituals, one should make a wish, open a random page from the tafa'ul book and try to trace a signal according to the writings of the page about whether the work will be good or not. The Ottoman poets who were not strangers to their nations' cases did tafa'ul as it is understood from their poems. While doing tafa'ul, Ottoman poets used Fuzuli, Atayi, Hayali's Diwans, Persian poets' works such as Hafiz, Orfi and Enveri's Diwans, Sa'di-i Shirazi's Gulistan and especially the Holy Qoran. In this study, a brief information about tafa'ul tradition will be given and which books the Turkish poets used in tafa'ul tradition will be dealt.

Keywords: Classical Turkish Literature, Tafa'ul, The Holy Qoran, Hafiz's Diwan, Gulistan

GİRİŞ

Türk-İslâm Edebiyatı (Klâsik Türk Edebiyatı), Türk milletinin İslâm kültür ve medeniyeti tesirinde ortaya koyduğu edebî birikimi ifade etmektedir. Toplumun yapısını, kültürel yönünü, gelenek ve göreneklerini, inanç sistemini değiştirip dönüştürdüğü gibi dil ve edebiyat açısından da etkilemiştir. Müşterek İslâm medeniyetinde Araplar ve İranlılar da yer almaktadır. Her biri kendine özgü millî unsurları eserlerine yansıtmakla birlikte bu medeniyete ait müşterek unsurlardan da istifade etmiştir. Bu tesir, hem şekil (vezin, nazım şekilleri, türler...) hem de muhteva açısından söz konusu edilebilir. Dinin temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden ve hadis-i şeriflerden yapılan iktibaslar, temel dinî ilimler ve bunlara ait terimler başta olmak üzere pek çok hususiyet ortak olarak dile getirilmiştir. "Hayra yorma, uğur sayma, fal açma" anlamına gelen tefe'ül geleneği de, Arapların ve İranlıların yanında Osmanlı toplumunda da yaygın olan ortak âdetlerden birisidir.

İnsanın fitratındaki merak duygusu,

geleceği öğrenmek, başlayacağı işin hayırla sonuçlanıp sonuçlanmayacağını bilmek arzusu onu fala yöneltmiştir. İnsanlık tarihi kadar eski olduğunu söyleyebileceğimiz falın Eski Türkçedeki karşılığı "ırq"tır. Dîvânü Lûgati't-Türk'te kelime "*Gaipten haber vermek, kehanetlerde bulunmak, saklı olanı ifşa etmek*" şeklinde açıklanmaktadır.¹ Esasen, fal bakma veya baktırma bütün milletlerde yaygın bir gelenek olup toplumun hemen her kesiminde, özellikle önemli kararlar alınacağı zaman âdeti bir danışma ve iyiye yorma vasıtasıdır. "*Fala inanma, falsız kalma*" sözünün toplumdaki yaygınlığı göz önünde bulundurulacak olursa, bazen inanılmasa dahi merakını giderme amaçlı bu uygulamalara tevessül edildiği görülmektedir.

Fal veya fala bakma denildiği zaman, çiçek, kahve, kuş, el, kum, su, çay, bakla, iskambil falları² gibi usullerin yanında bir fal

¹ Mahmûd el-Kâşgârî, *Divanü Lûgati't-Türk*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007, s. 281.

² Halil Ersoylu, "Fal, Fal-Nâme ve Bir Çiçek Falı: «Der Aksâm-ı Ezhâr»", *Türkiyat Mecmuası*, c. 20, İstanbul 1997, s. 199.

türü olarak kitap falı, yani tefe'ül de yer almaktadır. Edebî bir terim olarak tefe'ül, "özellikle kutsal kitapların, tanınmış şairlerin divanlarının veya dinî tasavvufî eserlerin bir niyet veya dilek tutularak rastgele açılması neticesinde, ilk göze çarpan ifadelerin okunarak yorumlanması" manasındadır.³ Fal bakarken yararlanılacak metinlerin, takip edilecek usul ve adabın yer aldığı Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış, manzum ve mensur pek çok "Falname" bulunmaktadır.⁴ Bu tür eserlerin başında "Gaybı ancak Allah bilir"⁵ hükmüne işaret edilmekte, tefe'ülün esasen yapılacak işleri hayra yormadan ibaret olduğu da dile getirilmektedir.⁶ Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarından edinilen bilgiler, Araplar arasında Cahiliye döneminden itibaren fal geleneğinin yaygın bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Mekkelilerin Hübel putunun önünde fal okları atma âdeti, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın kurban olayı ile ilgili hadisede de görülmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de fal veya falcılık; "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçın ki, kurtuluşa eresiniz."⁷ âyeti ile yasaklanmıştır. Buna rağmen Araplarda fal bakma geleneği devam etmiş, hatta Kur'ân falı da ilk olarak Araplarda görülmüştür. Daha sonra İranlılar ile Türkler de Kur'ân fallarıyla ilgili manzum ve mensur eserler meydana getirmişlerdir. Fatih Sul-

tan Mehmed'in, dönemin Ebu Hanife'si olarak bilinen Molla Hüsrev'e ve diğer din bilginlerine Kur'ân falı baktırdığı, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Kur'ân'la fala bakana "şer'an bir şey lazım gelmeyeceği"⁸ yönündeki fetvası gibi örnekler, Osmanlılarda Kur'ân falının yaygın olduğunu ve bu hususta dinen bir sakınca görülmediğinin işaretidir. Aynı zamanda Osmanlı devlet protokolünde "müneccimbaşı"nın özel bir yerinin olması da dikkate değerdir. İslâm'da fal yasaklanmış olmasına rağmen Müslüman toplumlarda "Kur'ân Falı" isimli eserlerin yazılması ve bu eserlerin başında Kur'ân fallarının Cafer-i Sadık, Hz. Ali ve hatta Hz. Peygamber'e dayandırılması, inanmayanlara Müslüman denilemeyeceğine dair rivayetin -üstelik de Hz. Peygamber'den- nakledilmesi de, falı dinî bir temele dayandırıp zihinlerdeki soru işaretlerini gidermek amaçlı uygulamalardır.⁹ Ayrıca tefe'ülden önce abdest almak, namaz kılmak, dua okumak gibi bazı dinî vecibelerin uygulanması, fala ve özellikle de Kur'ân falına kutsal bir mahiyet kazandırmayı beraberinde getirmiştir.¹⁰ Ayrıca bu âdeti "Tıyarenin aslı yoktur, onun en iyisi faldır"¹¹ mealindeki hadisten çıkarılan fal konusundaki müsama-hakâr yorum da etkilemiştir.

Bu çalışmada, dinî ve edebî metinler esas olmak kaydıyla, Klâsik Türk Şiirinde tefe'ül geleneği, taranılan divanlarda yer alan konuya dair beyitler bağlamında, incelenecek-

³ Ali Fuat Bilkan, "Tefeül İle Ad Verme Geleneği ve Emir Timur'un Adı", *Millî Folklor*, C.11, S.85, Ankara 2010, s. 133.

⁴ Mustafa Uzun, "Falname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. XII, İstanbul 1995, s. 141. Örnek falname/tefeülname için bkz. Ebu'n-Niyâzi A. Nazmî, *Sual ve Cevablı Tefe'ül-nâme Yahud Kolay Remiller*, Matbaa-i Ebu'n-Niyâzi, Dersaâdet 1328; Seyyid Süleyman el-Hüseynî, *Tefe'ül-nâme-i Hüseyinî*, Kütübhâne-i Sûdî, İstanbul 1339-1341.

⁵ Neml, 27/65.

⁶ Ebu'n-Niyâzi'nin Tefeülname'sinin kapağında Hz. Ali'ye atfedilen "Hayr ile tefe'ül it - Nâil-i hayr olursun" ifadesine yer verilmektedir.

⁷ Mâide, 5/90. Konuyla ilgili diğer bir âyet için bkz. Mâide, 5/3.

⁸ Sennur Sezer, *Osmanlıda Fal ve Falnameler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 11-13.

⁹ Alim Yıldız, "Manzum Bir Kur'an Falı", *İstem*, Konya 2010, Yıl: 8, S. 16, s. 181-198.

¹⁰ Tefeül öncesinde yerine getirilmesi gereken hususlar hakkındaki malumat hakkında bkz. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Tefe'ül-nâme-i Muhyiddin Arabî*, İstanbul 1330, s. 3-4. Ayrıca bkz. Mehmet Temizkan, "Bir Kur'ân Falı", *Millî Folklor*, 2007, Yıl 19, S. 74, s. 70-74; İsmet Şanlı, "XVI. Yüzyıl Divan Şâiri Fedâyî ve Fâl-nâme-i Kur'ân-ı 'Azîm'i", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, S. 5, 2003/2, s. 161-178; Alim Yıldız, "İslâmî Türk Edebiyatında Kur'ân Falları", *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, İstanbul 2002, s. 195-232.

¹¹ Buhârî, "Tıb", 42.

tir. Kitaplardan yapılan tefe'üllere dair hikâyeler ve risaleler bu kapsamda değerlendirilmemiş, sadece divanlar ve mesnevilerden yapılan taramalar esas alınmıştır. Şairlerin hangi kitaplardan tefe'ül ettikleri, hangi amaç için fal açtıkları hususu beyitler üzerinden incelenmiştir.

1. Şairlerin Tefe'ül Yapma Sebepleri

Beyitlerden anlaşıldığı üzere bazen tereddüt ve şüphe edilen şahsî konuları karara bağlama bazen de toplum açısından önem arz eden bir konuda neticeye varma gibi vesilelerle tefe'ül edilmektedir. XVII. yüzyıl şairlerinden Şehrî, keder ve sıkıntının insanı sükûnete sevk ettiği dönemlerde tereddütten uzaklaşmak için tefe'ül etmenin iyi bir yol olacağını dile getirmektedir. Zira âşığın risalesinden yapılan tefe'ül, gam ve gussanın hayra mı şerre mi delalet ettiğine dair hususiyetleri şerh etmeye vesiledir:

Sükûn-ı gamla tereddüd idersen eyle tefe'ül

Ki şerh-i hâsiyet-i gussadur risâle- i 'âşik

G. 77/3¹²

Fuzûlî ise, son derece kederli olduğunu söylediğini bir günün ardından hüznünü dağıtmak için gül kitabını açıp falına bakmak üzere gül bahçesine girmiştir. Beyitte yer alan "fâl-ı feth" terkinde "feth" kelimesi hem açma anlamını hem de Fetih Sûresi'ni hatırlatacak şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Cihânda dün mükedder-hatır idim fâl-i feth için

Bu gün gül-zâre girdim gül kitabın açmağa nâ-geh

Trc. Bend/2-16¹³

Aynı zamanda toplum için önem arz eden olaylar sebebiyle de tefe'üle müracaat edilmektedir. Nitekim Neylî, bir sulh münasebetiyle kaleme alındığı anlaşılan beytinde bahsi geçen sulhun hayırlı olduğunu, tefe'ülünde Fetih Sûresi'nin çıkmasından anlamıştır. "Feth-i mübîn" terkinde "Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik"¹⁴ âyetine

işaret etmektedir:

Hayr ile ta'kibe bu sulhu nice feth-i mübîn

Fâl-i Kur'ânî yeter bu âyet-i mu'ciz-nişân

Tr. 25/18¹⁵

Haşmet Divanı'nda yer alan tarih manzumesinin başlığında, Vezir Ali Paşa için Kur'ân'dan tefe'ülde bulunduğu belirtilmektedir. Şair, Ali Paşa'nın üçüncü kez sadaret görevine getirilmesi sebebiyle, Yâsin Sûresi'ndeki "Üçüncü ile aziz kıldık"¹⁶ âyetini iktibas ederek tarih-i tâm düşmüştür:

Etdi Kerrâr-ı sadâret Hak 'Alî Paşa'yı kim

Verdi üç kez mühre ol vefk-i müselles gibi nâm

Sadr-ı vâlâyı üçüncü kerre teşrif edicek

Nass-ı " 'Azzeznâ bi-sâlis" oldu bir târîh-i tâm

Tr. 4/1-2¹⁷

XVIII. asır şairlerinden olan Nâşid ise, padişah için yapılan bütün tefe'ülde Hakk'ın yardımıyla Rus kâfirlerine galip geleceği sonucunun çıktığını söylemiştir:¹⁸

Pâdişahâ hep tefe'ül böyledür hakkında kim

Devletünde kahr olur ba-'avn-ı Hak küffâr-ı Rus

Tr. 21/5

¹⁵Atabey Kılıç, *Ahmed Neylî Divanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1994.

¹⁶Yâsin, 36/14.

¹⁷Mehmet Arslan, İ. Hakkı Aksoyak, Haşmet, *Haşmet Külliyyatı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Yayınları, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10617_%20girisveletinpdf.pdf?0 Erişim Tarihi: 05.01.2016).

¹⁸Nâşid'in tefe'ülle ilgili bir başka tarihi için bkz. Tr. 28/18. (Ömer Zülfe, *Nâşid (1749-1791) Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Yayınları,

(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10634,nasidmeti npdf.pdf> Erişim Tarihi: 08.11.2015). Başka örnekler için ayrıca bkz. Nev'i-zâde Atâyî, Tr. 27/3 (Saadet Karaköse, *Nev'i-zâde Atâyî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Yayınları, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10637,nevi-zade-atayipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 21.04.2015).

Lebib, *Musammatlar (Tercî'-Bend)*, 2/I, 3-4 (Orhan Kurtoğlu *Lebib Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Yayınları, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10623,lebib-divanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 17.10.2015).

¹². Şener Demirel, *Şehrî Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1999.

¹³Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

¹⁴Fetih, 48/1.

2. Tefe'ülde Kullanılan Kitaplar

Divan ve mesnevilerden yapılan taramalardan anlaşıldığına göre Osmanlı şairleri, belli başlı bazı kitaplardan tefe'ül etmeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda, kitap falına bakılırken Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere, Hâfız, Hayâlî, Vecdî, Yunus Emre, Niyâzî-i Mîsrî, Hâfız, Örfî, Fuzûlî, Atâyî gibi şairlerin divanları, Mevlânâ'nın Mesnevi'si, Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülîstân'ı Yazıcızâde Mehmed'in Muhammediye'si, Ahmed Mürşidî'nin Ahmediye'si, Ahmed Bîcan'ın Envârü'l-Âşîkîn'i gibi daha çok dinî muhtevalı eserlerden yararlanılmıştır.¹⁹ Zaman zaman Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi de tefe'ül amaçlı kullanılmıştır. Nitekim Evliya Çelebi de Yıldız Nüşâsı'nın sonunda yer alan "Bir âdem tefe'ül murâd edinse her sahîfeyi açdıka bi-emri Hayy-ı Kadîr hasbihâline münâsib bir şehir ve kurâ ve kasabâtlar gele" başlıklı fihrîste, Evliya Çelebi, Seyahatnamesi ile de falabakılabileceğini söylemektedir.²⁰ Çağdaşı veya daha önceki asır şairlerinin divanlarından tefe'ülde bulunan Klâsik Türk şairleri, zaman zaman da tefe'ül için bizzat kendi divanlarına bakmayı tercih etmişlerdir. Nitekim Rezmî, yârin muhtemelen vuslata dair, verdiği vade hususunda vefalı davranıp davranmayacağına dair bir işaret almak ümidiyle kendi divanından tefe'ül etmek arzusunda:

Âyâ bize yâr va'de vefâ idebilür mi
Gel eyleyelüm Rezmî şü dîvânda tefe'ül

G. 307/5²¹

¹⁹ Divan Şiiri'nde tefe'ül geleneği ve şairlerin hangi eserlerden tefe'ül ettikleri, bu geleneğin zamanımıza yansımaları hakkında geniş bilgi için bkz. Kefeli Hüseyin, *Râznâme (Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa No.539)*, (Çevriyazı ve Tıpkıbasımı Haz. İ. Hakkı Aksoyak), Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard Üniversitesi 2004, s. 7-28.

²⁰ Elif Dülger, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Fal", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4 Fall 2011, s. 101.

²¹ Mehmet Gürbüz, *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî divan*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

a. Kur'ân-ı Kerim'den Tefe'ül

Tefe'ülde istifade edilen kitapların arasında Kur'ân-ı Kerim gelmektedir. Bu tefe'ülün ne şekilde yapılacağı ve yorumlanacağı hakkında hazırlanmış müstakil eserler olduğu gibi, bazı yazma Kur'ân nüshalarının sonuna eklenmiş Arapça, Farsça veya Türkçe olarak kaleme alınmış falnameler de mevcuttur. Farklı sebeplerle Mushaf'tan tefe'ül ettiklerini söyleyen şairler, bazen tefe'ül ettiği âyeti, bazen falına çıkan sureyi, bazen de tesadüf edilen harfi beyitlerine yansıtmuş; ne şekilde yorumlandığı hakkında bilgi vermişlerdir:

a1. Harflere Dayalı Tefe'ül

Bazı Kur'ân falnâmeleri, harflerin yorumuna dayalı olarak hazırlanmıştır. Buna göre, gerekli birtakım dualar okunduktan sonra Kur'ân açılıp sağ sayfada ilk karşılaşılan âyetin ilk harfinin Kur'ân'ın hangi âyetlerine delalet ettiği belirlenir. Nitekim tefe'ülde de bu âyetlerin manaları esas alınır.²² Osmanlı şairleri de şiirlerinde zaman zaman bu tür tefe'üle dair uygulamalara yer vermişlerdir.

Figânî, sevgilinin (elif gibi olan) boyunu anıp Mushaf'a benzeyen yüzünden fal açınca kutlu falın nişanesi olarak elif harfi gelmiştir.²³ Nitekim elif harfi de olumlu ve hayırlı bir fal olup "Mutluluk, muradına erişme, baht açıklığı, gam ve kederden kurtulma" anlamındadır:

²² Uzun, *agm.*, s. 142. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bk. Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB. Yayınları, İstanbul 1998, s. 601-602.

²³ Falına elif harfinin denk geldiğini ifade eden bir diğer şair Cem Sultan'dır. Sevgilinin boyu ile elif arasında ilişki kuran şair, falına sürekli bu harfin çıkması sebebiyle bir gün sevgilinin başına kıyamet koparacağı yorumunda bulunmuştur. Cem Sultan, G. XCVII/5 (Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, TDK Yayınları, Ankara 1989. Başka örnekler için bkz. Süheylî, G. 213/7 (M. Esat Harmanlı, *Ahmed b. Hemdem Kethuda Süheylî, Divân*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007. Revânî, G. 105/3 (Ziya Avşar, *Revânî Divânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10643.revanidiv.aniziyaavsarpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 21.04.2015).

*Fal açdum idi ey yüzi Mushaf anup kadün
Geldi elif Figânîye oldı huçeste fâl*

G. 46/5²⁴

Sevgilinin güzellik mektebinde gönül çocuğuna Mushaf açan Ahmet Paşa, güzelin kıvrımlı saçlarına benzeyen dal harfinin geldiğini, bunun da devlet ve saadet delili olarak yorumlanacağını söylemiştir. Nitekim harflerle ilgili yorumlardan anlaşılmaktadır ki falda çıkan dal harfi, “Gece-gündüz Allah’ı zikretme, lütuf ve ihsana ulaşarak bütün keder ve sıkıntının giderilmesi, mutluluğa erişme ve tüm noksanlıklardan kurtularak ömrün artması”²⁵ anlamındadır. Ahmet Paşa’nın beytinde de sevgilinin saçlarının siyahlığı zulmeti ve kederi sembolize etmekle birlikte dal harfi, bunlardan kurtulup mutluluk ve huzura erişileceğine delalettir:

*Mushaf açtım mekteb-i hüsnünde gönlüm tıfına
Evvelinde geldi zülfün dâli devlet dâlidir*

G. 48/8²⁶

Nev’î-zâde Atâyî ise, Mushaf’a benzediği yanaktan fal açınca, lâm harfi çıkmıştır. Bunu, lâm harfinin ucu gibi kıvrımları olan ve gönlüne dert veren zülfün sıkıntılarının artık biteceğine işaret saymıştır. Ayrıca “dâl” kelimesini “dal harfi”nin yanında “delâlet eden, işaret eden” anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanmıştır:

*Eylesen Mushaf-ı ruhsârün için fâl bana
Lâm-ı zülfün ola dil derdi için dâl bana*

G. 5/1

a2. Surelerle İlgili Yorumlar

Osmanlı şairleri tefe’ülde karşılaştıkları bazı surelere dair de yorumlarda bulunmuşlardır. Güzellik Mushaf’ından tefe’ül eden Cem Sultan’ın karşısına, sevgilinin yolundaki sıdkını bildirmek üzere olsa gerek, İhlâs Suresi gelmiştir:

Yolında bilmeye sıdkumu hüsnî mushafına

²⁴ Abdülkadir Karahan, *Figânî ve Divânçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1966.

²⁵ Özer Şenödeyici, Halil Sercan Koşık, “En Muteber Kaynaktan Gaybî Öğrenmek: Bir Kuran Falı Manzumesi”, *Littera Turca-Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 1, Issue: 1, s. 75, 82.

²⁶ Turgut Karabey, *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Tefe’ül eyleyicek geldi sûre-i İhlâs

G. CLI/3

Gelibolulu Âlî, Tuhfetü’l-Uşşâk mesnevisinde yer alan aşağıdaki beytinde ifade ettiğine göre, aşk Mushaf’ından baktığı falda karşısına ikbal vesilesi olan Nur Sûresi tevafuk etmiştir.²⁷ Böylece şair, aşkın sırrına vakıf olmuş ve artık gözyaşları dinmiştir:

*Mushaf-ı ıskdan itmiş idi fâl
“Sûre-i Nûr” ile geldi ikbâl*

İşk sırrın dahu şimdi bildi

Bilemez gözi yaşın kim sildi

2781-2782²⁸

Mesîhî, Divanı’nda yer alan Şehren-giz’inde yer alan beyitlerin birinde âşıklar üzerinde zorlayıcı ve baskıcı hâliyle etkili olan feleği tefe’ül eden bir kimse olarak kişileştirmiştir. Bu tefe’ül sonucunda da talihine Fecr Sûresi gelmiştir:

Tefe’ül itdi ol dem çarh-ı pür-zecr

Açıldı tâli’inde Sûre-i Fecr

II/46²⁹

Büyük bir tevekkülle tefe’ül eden bir başka şair Manisalı Camî’nin falında Şems Sûresi çıkmıştır. Şair, bu sûreyi güneşin ışığıyla aydınlatması gibi hayatına ışık verecek mübarek bir fal olarak değerlendirip mutlu olmuştur:

*Şehen-şâh adına Hakk’a tevekkül idüp
Kur’ân’dan eyledüm tefe’ül*

Açıldı sûre-i Ve’s-Şems zâhir

Didüm fâlum mübârek evvel âhir

Muhabetnâme, 369-371³⁰

Leff ü neşr ve tezat sanatlarından istifade eden Nev’î, sevgilinin ayva tüyleri ve

²⁷ Tefe’ülde Nur âyetinin çıktığı bir başka örnek için bkz. A. Sâmî, G. 116/4 (Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemînî-zâde Mustafa Sâmî Divân*, Kalkan Matbaası, Ankara 2014.

²⁸ İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî, Tuhfetü’l-Uşşâk*, MEB. Yayınları, Ankara 2003.

²⁹ Mine Mengi, *Mesihî, Divan*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

³⁰ M. Esat Harmancı, *Manisalı Camî’î, Muhabet-nâme (Vâmık u ‘Azrâ)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10699,metinpdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 20.01.2016).

yanacağı için Mushaf'tan tefe'ül edince Nur Sûresi ile Duhan Sûresi'nin bir sayfada toplandığı bir fala tekabül etmiştir. Beyitte, parlaklığı bakımından yanığın Nûr, ayva tüylelerinin de çağrıştırdığı siyah renk, duman imgesi sebebiyle Duhan Sûresi ile ilişkilendirildiği görülmektedir:

Hat u ruhsârün için fâl idicek Mushâf'dan

Âyet-i Nûr ile bir safhada cem' oldı Duhân

K. XL/22³¹

Aynî, sevgilinin ay yüzünün sırrını bilme niyetiyle tefe'ül yaptığı zaman karşısına Tâ-hâ Sûresi gelmiştir. Burada Âşık Paşa'nın Garibnâme adlı eserinde Hz. Peygamberle ilgili olarak "Tâ-Hâ" ismini kullandığı ve ebced hesabındaki karşılığının 14'e tekabül etmesi sebebiyle "ay"ın on dördü gibi parlak ve güzel yüzünü"³² tavsif ettiği hatırlanmalıdır. Aynî de benzer bir teşbihten istifade ederek Tâ-Hâ suresini "mâh" ile birlikte zikretmiştir:

Kaçan ol mâh-ı ruhun sırrını bilmek dilerem

Açaram fâl gelür Sûre-i Tâ-hâ neyi ki

G. 471/3³³

Bir başka beyitte Mushaf'ı açan Ahmedi'nin karşısına bu defa da Rahman Sûresi çıkmıştır. Böylece yıldızına bakan şair, talihinin kutlu bir talih olduğunu anlamıştır:

Mushafı açdum ne geldi sûre-i Rahmân

Yıldıza bahdum ne togdı tâli'-i mes'ûd

G. 129/2³⁴

a3. Âyetler Hakkında Yorumlar

Bazı Kur'ân falnâmeleri Kur'ân âyetlerine dayalı falnâmeler olup bu tür eserlerde

yirmi sureden seçilmiş âyetlerin yorumu yapılmıştır.³⁵ Osmanlı şairleri de, Kur'ân'dan tefe'ülde buldukları vakit hangi âyet veya âyetlerin çıktığını söyleyerek iktibasta bulunmuşlardır:

Sünbül-zâde Vehbî'nin falına "gönül açan" bir fal çıkmıştır. Zira tefe'ülde "Muhakkak biz açtık, fetih verdik"³⁶ mealindeki Fetih Sûresi'nin ilk âyeti görünmüştür:

Tefe'ül eyledim "İnnâ fetahnâ" çıkdı Mushaf'dan

Yakînîm var bu fâl-i dil-küşâyâ yekdir Allâh yek

K. 10/3³⁷

Prizrenli Şem'î, sevgilinin güzelliğini Mushaf'a benzetmiştir. Şair, ne zaman bu Mushaf'tan fal açsa talihine Leyl Sûresi'nin ilk âyeti olan "Ve'l-leyl"³⁸ ifadesi gelmiştir:³⁹

Şem'iyâ sûre-i "Ve'l-leyl" gelür tâliüne

Her kaçan mushaf-ı hüsninden o dilber açâ fâl

G. 113/5⁴⁰

Nigârî'ye ise Mushaf'tan "(Bazı yüzler) o gün ıslıl ıslıl parlayacaktır"⁴¹ âyeti çıkmıştır. Anlaşıldığı üzere, bu da son derece kutlu ve müjdeli bir faldır:

Virdi haber hûb-ı ter mushafa kıldım nazar

"Yevme izin nâzırâh" geldi bu âye fâl

G. 596/2⁴²

Memduhu için Mushaf açan Es'ad'ın karşısına birçok surede yer alan "Ona hikmet

³⁵ Uzun, *agm.*, s.143.

³⁶ Fetih, 48/1.

³⁷ Ahmet Yenikale, Vehbî, *Sünbül-zâde Vehbî Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kahramanmaraş 2012.

³⁸ Leyl, 92/1.

³⁹ Nedim de falına Leyl Sûresi tesadüf edenlerdendir. Nedim, Tr. 72/2 (Muhsin Macit, *Nedim, Divan*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

⁴⁰ Murat Ali Karavelioğlu, *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divânı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

⁴¹ Kıyâme, 75/22.

⁴² Azmi Bilgin, *Nigârî (ö. 1885)*, *Divan*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2011,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10638.nigar-i-divani-azmi-bilgin-pdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 14.05.2016).

³¹ Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, *Yahya Nev'î, Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

³² "Tâha birle öğdi anuñ özini / Ya'ni ayuñ bedri diyüp yüzini" Âşık Paşa, *Garib-nâme*, (Haz. Kemal Yavuz), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, I/1, 1/2, s. 29.

³³ Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

³⁴ Yaşar Akdoğan, *Ahmedi Divânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591.ahmedidi-vaniyasarakdoganpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 14.05.2016).

verdik"⁴³ ifadesi gelmiştir. Böylece şair, falının ve talihinin hikmet kaynağı olduğunu anlamıştır:

*Hıdîv-i 'âlemin baht-ı hümmâyûnuna Mushafdan
Tefe'ül itdigimde işbu âyet geldi hoş geldi*

*Ki ya'ni nass-ı "âteynâhü hükmen" olmanın zâhir
Bi-hamdi'llâh fâlim 'ayn-ı hikmet geldi hoş geldi
Tr. 45/8-9⁴⁴*

Ravzî, sevgiliye duyduğu aşkın akibetini öğrenmek niyetiyle Mushaf'ı açmış ve falına seyf âyeti çıkmıştır. Şair, bunu aşk şehidi olmaya yormuştur. Bu beyitte seyf âyeti olarak anılan ve kaynaklarda fetih âyetlerinden farklı olarak işaret edilen "Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün"⁴⁵ âyetine göndermede bulunulmuş olmalıdır.⁴⁶

*Tefe'ül eyleyüp açdum nigârün mushaf-ı 'ışın
Revân seyf âyeti geldi tarîkumda şehâdet var
G. 187/2⁴⁷*

b. Tefe'ül Edilen Dinî ve Edebî Muhtevalı Eserler

Kur'ân-ı Kerim dışında edebî ve dinî muhtevalı bazı eserlerin de tefe'ül için kullanıldığı görülmektedir. Taranılan eserlerde rastlanılan kitap isimleri alfabetik olarak şöyle sıralanabilir:

b1. Enverî Divanı

Osmanlı şairleri Türkçe eserlerden başka Farsça eserlerden de tefe'ül yapmışlardır. Bu durum, şairlerin Farsça'da güçlü olduklarına da işaret etmektedir. XVIII. asrın meşhur şairlerinden Nedîm, İran'ın önde gelen kaside şairlerinden olan Enverî'nin⁴⁸

Divan'ından tefe'ül yapmıştır. Karşısına çıkan beyitleri de mutluluk ve saadet vesilesi olarak yorumlayıp zikretmiştir:

*Alup o şevok ile Dîvân-ı Enverîyi ele
Güşâde eyledi niyyet tutup ol dem bir fâl*

*Garîb fâtiha ki oldu nâ-gehan lâyih
Firâz-ı safhada bu matla'-ı huçeste-meâl*

*Be-sa'd ahter-i meymun zamân u hurrem-fâl
Be-nîk tâlî-i ferhunde rûz-ı ferruh-fâl*

*Be-bârgâh-ı vezâret be-ferruhû bînişest
Hudâyegân-ı vezîrân u kible-i ikbâl*

K. 8/39-42

b2. Gülistan

Ünlü İran şairlerinden biri olan Sa'dî-i Şîrâzî'nin⁴⁹ Farsça ve Arapça şiirleriyle karışık mensur eseri olan Gülistân, Fars edebiyatının şaheserlerindedir.⁵⁰ Aynı zamanda tefe'ül için de başvuru kitaplarından. Taşlıcalı Yahyâ, goncanın hastası için kitap açtığını ve tefe'ül ettiğini düşünmektedir. Gülün yaprakları birer sayfa olunca goncanın okuyacağı kitap da elbette Gülistân olacaktır:

*Başın egüp bu gonca Gülistan okur kaçan
Ben sanuram ki hastası için kitâb açar*

G. 73/2⁵¹

b3. Hâfız Divanı

XIV. asır İran şiirinin önde gelen isimlerinden birisi Hâce Şemseddin Muhammed Hâfız,⁵² dönemindeki felsefe, mantık, dilbilim, kelam gibi bilimler hakkında öğrenim görmüş, sahip olduğu bilgi birikimini eserlerine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. "Fars muhayyilesinin hafızası" olarak bilinmektedir ve

⁴³ Bu âyet birkaç yerde geçmektedir: Kasas, 28/14; Yusuf, 12/22; Enbiyâ, 74/21.

⁴⁴ Muhammet Nur Doğan, *Lale Devri Şâiri Şeyhülislâm Es'ad Dîvânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

⁴⁵ Tevbe 9/5.

⁴⁶ Gülçin Tanrıbuyurdu, "Klasik Türk Şiirinde "Kılıç Duası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9, İstanbul 2012, s. 147

⁴⁷ Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı*, Birleşik Kitabevi, Ankara 2007.

⁴⁸ Hakkında bilgi için bkz. Abdülkadir Karahan, "Enverî, Evhadüddin", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1995, c. XI, s. 267-268.

⁴⁹ Bostan ve Gülistân'ı ile meşhur Sa'dî hakkında bilgi için bkz. Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara 2008, c. XXXV, s. 405-407.

⁵⁰ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Gülistân", *DİA*, TDV Yayınları, c. XIV, İstanbul 1996, s. 240-241.

⁵¹ Mehmet Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Divan Tenkidli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

⁵² Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, c. XV, s. 103-106.

Osmanlı şiirinde Ahmed Paşa, Şeyhî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Nef'î, Nâilî, Neşâtî, Nâbî, Şeyh Gâlib gibi birçok şaire de ilham kaynağı olmuştur. Konu itibarıyla Hâfız'ın bir başka önemi de tefe'ülde İranlılar arasında yaygın olan Hâfız Divanı'na başvurulması geleneğinin⁵³ Osmanlı toplumunda da karşılık bulmuş olmasıdır.⁵⁴ Tefe'ül edecek olan kimse, Divan'dan bir sayfa açmak suretiyle başındaki, ortasındaki veya sonundaki beyti esas alarak niyet eder.⁵⁵ Tefe'üle başlamadan önce Fatıha ve İhlâs surelerini okuduktan sonra "Ey Şirazlı Hâfız, bana nazar et. Ben fal talibiyim, sen ise her sırrı keşfedensin." anlamına gelen Farsça şu dörtlüğün okunması da gelenektendir:

"Ey Hâfız-ı Şirâzî
Ber-men nazar endâzî
Men tâlib-i yek-fâlem
Tû kâşif-i her-râzî"⁵⁶

Mezâkî'nin beytinde, meclislerde Hâfız Divanı'ndan fal açma geleneğinin yaygın oluşunabir atıf söz konusudur. Şair, beyitte Hâfız'ın eseri için Divançe tabirini kullanılmaktadır. Malum olduğu üzere divançe, şiir sayısının az olduğu küçük divan demektir. Bu terkip, Hâfız'ın şiirlerinden seçilerek hazırlanmış bir Fâl-i Hâfız'dan tefe'ül yapıldığını düşündürmektedir. Zira Hâfız'ın Divan'ından seçilmiş bazı beyitlerin "Falname-i Hâfız" adıyla bir araya getirilerek basıldığı ve tefe'ül için kullanıldığı vakidir.⁵⁷ Aynı zamanda "der-âgûş" ifadesini göz önünde bulundurunca "divançe", ele sığacak şekilde

küçük boy bir Hâfız Divanı'ndan istifade edildiği anlamını da çağrıştırmaktadır.

*Fâl-ı dîvânçe-i Hâfız açalum meclisde
Şâhid-i feth diyü anı der âgûş idelüm*

G. 316/4⁵⁸

İbrahim Râşid'in beytinde ise, bir dost meclisinde tefe'ül yapılmış ve "Metâ mâ telka men tehvâ da'i'd-dünyâ" mısraı çıkmıştır. Bu mısra Hâfız Divân'ındaki ilk gazele aittir. "Elâ yâ eyyühe's-sâkâ edir ke'sen ve nâvilhâ" dizesiyle başlayan bu meşhur gazelin son mısraı şairin zikrettiği mısradır.⁵⁹ Şiirin anlamından ve şairin çıkan manayı ifşa etmesinden, sevgi ve muhabbet üzerine açılmış bir tefe'ül olduğu anlaşılmaktadır:

*Tefeü'l eyledük yârân ile Dîvân-ı Hâfızdan
"Metâ mâ telka men tehvâ da'i'd-dünyâ" bana
çıkdi*

G. CXCIX/2⁶⁰

Sünbülzâde Vehbî'nin beytinden de, Hâfız'ın makamında yine Hâfız'ın Divan'ından tefe'ül edildiği anlaşılmaktadır. Şair, falına huzur verici beyitlerin çıktığını ifade ederek falının uğurlu bir fal olduğunu ima etmektedir:

*Makâmında tefe'ül eyledim dîvân-ı Hâfız'da
Zuhûr etdi neşât-efzâ bir iki beyt-i mestâne*

K. 7/74

b4. Hayâlî Divanı

Osmanlı şairleri, sadece İranlı şairlerin eserlerinden değil Türk şairlerin yapıtlarından da tefe'ül amaçlı yararlanmışlardır. 18.

⁵³ İsmail Kara, "Fal", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (TDEA)*, Dergâh Yayınları, c. 3, İstanbul 1979, s. 153.

⁵⁴ Tefe'ülde, şairler, divan bağlamında, en çok Hâfız Divanı'nı kullanmışlardır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kefeli Hüseyin, *age.*, s. 9-15.

⁵⁵ M. Zeki Pakalın, "Tefe'ül", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C.3, İstanbul 1983, s. 434.

⁵⁶ Uzun, *agmd.*, s. 145; Bilkan, *agm.*, s. 134.

⁵⁷ Örnek bir falname için bkz. *Fâl-nâme-i Hâfız*, Haz. Muhammed Abbâdzâde Kirmânî, Kütüb furûşî Allâme Zahîrî'd-dîn, ty.

⁵⁸ Ahmet Mermer, *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ının Tenkitli Metni*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

⁵⁹ Cevrî Çelebi'nin söz konusu beyitle ilgili şerhi şöyledir: "Peşinden koştüğün dünya talepleri ve dünya güzellikleriyle karşılaştığında dünyayı terk et. Onun işlerinde de ihmal ve gevşeklik et. Zira dünya ile Huda aynı yerde bir araya gelmez, toplanmaz. Ayrıca, hadis-i şerifte "Dünya ahiret ehline ve ahiret dünya ehline ve her ikisi de ehlullah haramdır" buyurulmuştur. Sen dahi menziline sabitkadem olup dünyayı terk etme hususunda ber-karâr ol ki muradına erişesin."; Turgay Şafak, "Cevrî Çelebi'ye Nispet Edilen Hâfız-ı Şirazi Gazeli Şerhi", *Mukaddime*, S. 6, 2012, s. 62.

⁶⁰ Kamile Çetin, *Râşid (?-1310-1892) ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.

asır Diyarbakırlı şairlerden olan Lebîb, medrese eğitiminin yanında edebî gelişimini ikmal edebilmek için İran edebiyatından Sâib, Şevket, Enverî, Örfî ve Firdevsî; Türk edebiyatından da Nâbî başta olmak üzere, Fuzûlî, Hayâlî, Nef'î, Sâbit, Neşâtî ve Nedîm gibi büyük şâirleri okumuştur.⁶¹ Şair, Divan'ında "Vezîr-i Müşârün İleyh Hazretleri Baba Süleymân Paşa'yı Kahra 'Azîmet Etdikde İrsâl Olunan" tarihin ilk beytinde tefe'ül için Hayâlî Divan'ını kullandığını ifade etmektedir. Hem samimi ve hâlisâne niyetle fal açtığını hem de tefe'üle başlamadan İhlâs ve Fâtîha (aynı kökten müştak feth kelimesini kullanmak sureti ile) surelerini okuma geleneğini dile getirmektedir. Tefe'ülde gayet açık ve hüveyda bir sonuç çıktığını, bu seferin hayırla sonuçlanıp fethin müyesser olacağını da belirtmektedir. Beyitte yer alan "dîvân-ı Hayalî" ifadesi, aynı zamanda "hayal divanı" olarak da anlamlandırılabilir. Zira Divan şairleri zaman zaman, "divan-ı gam", "divan-ı hüsn" gibi, mecaz ifadelerle baktıkları bir divan falından söz etmişlerdir.⁶²

Feth eyledim ihlâs ile dîvân-ı Hayâlî

Bu nazm-ı belîg oldu tefe'ülde hüveydâ

Tr. 38/1

Bahsedilen sefer, Baba Süleyman isimli birisinin etrafında yörede meydana gelen bir isyan girişimidir. Bu hareket, Ali Paşa tarafından bastırılmıştır:

Küttâb-ı siyâsetde sebak vermese anlar

Bâgîlere kim hükm-i bugâtı eder inhâ

Bildirmeseler ger mütecâvizlere haddin

Her süfle ederdî heves-i rütbe-i `ulyâ

Tr. 38/4-5

b5. Mevlânâ'nın Mesnevî'si

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin meşhur eserleri Mesnevî ve Divan-ı Kebir de,

⁶¹ Hatta bir manzumesinde Hayâlî'nin meşhur beytinden bir mısraı iktibas yapmak suretiyle ehl-i hakikat biri tarafından söylenilmiş olduğunu ifade etmek suretiyle (Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, G. 53/1) Hayâlî Bey'i methetmiştir. "Cihân-ârâ-cihân içindedir ârâyı bilmezler"/ Ezel bu nazmı bir ehl-i hakikat söylemiş hakkâ" Lebîb Divanı, Kıt'a, 1/24.

⁶² Kefeli Hüseyin, *age.*, s. 7-8.

tefe'ülde kullanılan kitaplardandır. XVIII. asrın Mevlevî şairlerinden olan ve önceleri Es'ad mahlasını kullanan Şeyh Gâlib, Mesnevî'den tefe'ül eyleyenlerdendir:

Bendesi Es'ad tahayyül eyledim

Nutk-ı Monlâdan tefe'ül eyledim

Mesnevîden geldi bu beyt-i şerîf

Nokta sızamaz tam târîh-i latîf

Tr. 48/16-17⁶³

b6. Örfî Divanı

Örfî Divan'ından tefe'ül eden Sünbülzâde Vehbî'nin falına olumsuz anlam içeren beyitler çıkmıştır. Şair, falına kıt'a çıktığını söylemekle birlikte zikredilen beyitler Örfî'nin 168 beyitlik kasidesinden alınmıştır. Buradaki "kıta" tabiri, bir nazım şekli olmayıp dört mısraa işaret etmektedir. Zira tefe'ülde çıkan mısralar kasidenin matla beyti ile 5. beytlerinden seçilmiştir.

Tefe'ül eyledim âsâr-ı nazm-ı 'Örfî'den

Bu kıt'a çıkdı hemân hasb-i hâl-i nâ-hemvâr

"Cihân bigeştem ü derdâ ki hiç şeh'r ü diyâr

Nedîdeem ki fûrûşende baht der-bâzâr

Zi-mancnûk-i felek seng-i fitne mî-bâred

Men eblehâne gürîzem der-âbgîne hisâr"⁶⁴

K. 50/45-47

b7. Riyâzî Divanı

Nedîm, tarihlerinden birinde XVIII. asır şairi Riyâzî'den bahsetmektedir. Riyâzî'nin Divan'ı ve Sâkî-nâme'sindeki⁶⁵ sanat ve söyleyiş gücünü şairin beğendiği, Divan'ı tefe'ül amaçlı kullandığı anlaşılabilir.

⁶³Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib, Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.

⁶⁴ "Dünyayı dolaştım, ne yazık ki pazarında talih satılıp alınan bir diyar bulamadım. Felek mancınğundan fitne taşı yağar. Ben ise ahmaklar gibi camdan bir kalenin içine saklanırım." Ozan Yılmaz, *Urff'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı/Eski Türk Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2004, s. 184-185.

⁶⁵ Namık Açıkgöz, *Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, *Divanı, Sâkî-nâme ve Düstürü'l-Amel'in Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1986.

tadır:

*Nazm-ı pâk-i Riyâzî-i üstâd
Gül-i gül-bün-tırâz-ı bâğ-ı hayâl*

*Bu müretteb dîvân-ı pâkînden
Matla'-ı hâl mâ-sadak sana fâl*

*Oldu her beyt-i âteşîn-lehçe
Tab'-ı pür-sûza vâye-bahş-ı zülâl*

*Habbezâ Sâkî-nâme-i rengîn
Neşve-cûyân-ı nazma bâde-i âl*

Tr. 61/1-4

b8. Vecdî Divanı

XVII. yüzyıl şairlerinden Vecdî'nin Divan'ından⁶⁶ tefe'ül edildiğini XVIII. asır şairlerinden Âgâh haber vermektedir. Buna göre şair, tefe'ülde çıkan gazelin matla beytini 5 bendden oluşan bir tesdiste kullanmıştır.⁶⁷ Âgâh'ın kurgusuna göre mecazi aşktan müşteki olan şair, endişesini gidermek niyetiyle fal açmış, âdetâ "Kendin ettin kendin buldun/İnsanın kendine ettiğini cümle alem bir araya gelse yapamaz" atasözlerini de tedai ettiren bir beyitle karşılaşmıştır:

*Garaz bir gün şikâyet-nâme-i 'aşk-ı mecâz itdüm
Yem-i fikre düşüp endîşe-i dûr ü dirâz itdümV-2
Tefe'ül eyleyüp Dîvân-ı Vecdîden niyâz itdüm
Açup bu matla'-ı rengîni Âgâh imtiyâz itdüm
Gönül sûzân iden cism-i nizârün tâze dâgundur
Seni pervâne-i 'aşk eyleyen kendi çerâgundur
Musammatlar, 2/V⁶⁸*

⁶⁶ Söz konusu matla beyti için bkz. Ahmet Mermer, *XVII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Vecdî ve Divançesi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, G. 23/1.

⁶⁷ Şerife Akpınar, "Hacı Hâfız Mehmed Bulak Âgâh ve Dîvânı", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 2, 2006, s. 431.

⁶⁸ Şerife Akpınar, *Âgâh (Semerkandî-i Âmidî) Dîvân*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10589.agah-divanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 05. 01.2016).

SONUÇ

Osmanlı toplumunda devlet yönetiminin halka uzanan geniş bir yelpazede yaygın olan tefe'ül geleneği, geleceği merak etme duygusunun bir sonucu olup edebî eserlere de yansımıştır. Çalışmada elbette zikredilen misallerin dışında daha fazla örneğe rastlamak da mümkündür. Osmanlı şiirinde öncelikle Kur'ân-ı Kerim (Mushaf kelimesi ile birlikte) harfler, âyetler, sure isimleri tefe'ül için zikredilmiştir. Kur'ân'dan yapılan tefe'ülde, en fazla Fetih suresi ve âyetlerine rastlanmaktadır. Bu durum, hem kelime anlamından hareketle çıkılan seferden fetihle dönülmesi hem de gönüldeki sıkıntı ve gam bulutlarının yerine huzur ve saadet güneşinin açılması temennisiyle bağlantılıdır. Beyitlerde hem Hâfız, Örfi, Enverî gibi İranlı şairlerin hem de Riyâzî, Hayâlî, Vecdî gibi Osmanlı şairlerinin divanları; Gülistân, Mesnevî gibi dinî muhtevalı eserler tefe'ül için başvurulan kaynaklar olarak tespit edilmiştir. Bazen genel ifadelerle tefe'üle işaret edilmiş, bazen de hangi beyit ya da beyitlerin şairlerin falında çıktığı açıkça dile getirilmiştir. Dikkati çeken husus, tefe'ülle ilgili beyitlerin tamamına yakınının güzel ve hayırlı fallara işaret ettiğidir. Bu bağlamda, şairler olumsuz sonuçları çok fazla dile getirmemişlerdir. Şairler, hastalık, sevgi, aşk ve muhabbet, çıkılacak bir yolculuk gibi şahsî sebeplerle tefe'ül ederken aynı zamanda sefere, gazaya, fethe çıkacak padişah ve askerleri için de tefe'ülde bulunmuşlardır. Bu da bireysel durumların yanında sosyal ve toplumsal konularla ilgili de tefe'ül yapıldığını göstermektedir. Her yüzyıldan belirli sayıda şairler ve eserleri esas alınarak yapılan bu çalışma, esasen dinen yasaklanmış olsa da, sosyal hayattaki "Fala inanma, falsız kalma." anlayışının edebî muhitlerde yansımasının ne kadar şümüllü olduğunu görmek adına dik-kate değerlidir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Yaşar. (ty). *Ahmedî Dîvân*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenen/10591,ahmedidivaniyasarakdogan.pdf.pdf?0> adresinden 14.05.2016 tarihinde erişildi.
- Akpınar, Ş. (2016). Hacı Hâfız Mehmed Bulak Âgâh ve Dîvânı, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 15, S. 2, s. 425-440.
- Akpınar, Şerife. (2012). *Âgâh (Semerkandî-i Âmidî) Dîvân*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenen/10589,agah-divanipdf.pdf?0> adresinden 05. 01. 2016 tarihinde erişildi.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (2003). *Gelibolulu Mustafa Âlî, Tuhfetü'l-Uşşâk*, Ankara: MEB Yayınları.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (2004). *Râznâme (Süleymaniye, Hekimoğlu Ali Paşa No.539), (Çevriyazı ve Tıpkıbasımı)*, Harvard: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel S. & Cunbur, M. (1997). *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, M. & Aksoyak, İ. H. (1994). *Haşmet Külliyyatı*, Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Avşar, Ziya. (ty.). *Revânî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenen/10643,revanidivaniyaavsarpdf.pdf?0> adresinden 21.04.2015 tarihinde erişildi.
- Aydemir, Yaşar. (2007). *Ravzî Divanı*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Bilgin, Azmi. (2011). *Nigârî (ö. 1885), Divan*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenen/10638,nigar-i-divani-azmi-bilgin-pdf.pdf?0> adresinden 14.05.2016 tarihinde erişildi.
- Bilkan, A. F. (2010). Tefe'ül İle Ad Verme Geleneği ve Emir Timur'un Adı, *Millî Folklor*, c. XI, S.85, s. 133-137.
- Çavuşoğlu, Mehmet. (1977). *Yahyâ Bey Divan Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1998). "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, s. 599-606.
- Çetin, K. (2006). İbrâhim Râşid, *Râşid (?-1310-1892) ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şîrâzî, *DİA.*, Ankara: TDV Yayınları, c. XXXV, s. 405-407.
- Demirel, Ş. (1999). *Şehrî Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Muhammet Nur. (1997). *Lale Devri Şâiri Şeyhülislâm Es'ad Dîvânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Dülger, E. (2011). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Fal, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4*, s. 97-105.
- Ebu'n-Niyâzî A. Nazmî. (1328). *Sual ve Cevablî Tefe'ülnâme Yahud Kolay Remiller*, Der-saâdet: Matbaa-i Ebu'n-Niyâzî.
- Ersoylu, H. (1997). Fal, Fal-Nâme ve Bir Çiçek Falı: "Der Aksâm-ı Ezhâr", *Türkiyat Mecmuası*, c. XX, İstanbul, s. 195-254.
- Ersoylu, Halil. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gürbüz, Mehmet. (2012). *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî divan*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Harmancı, M. Esat. (2007). *Ahmed b. Hemdem Kethuda Süheylî, Dîvân*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Harmancı, M. Esat. (2010). *Manisalı Câmî'î, Muhabbet-nâme (Vâmık u 'Azrâ)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Ekle/nti/10699,metinpdf.pdf?0> adresinden 20.01.2016 tarihinde erişildi.
- Kalkışım, Muhsin. (1994). *Şeyh Gâlib Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kara, İ. (1979). *Fal, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (TDEA)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, c. III, s. 153.
- Karabey, Turgut. (1996). *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, A. (1995). *Enverî, Evhadüddin, DİA.*, İstanbul: TDV Yayınları, c. XI, s. 267-268.
- Karahan, Abdülkadir. (1966). *Figânî ve Divân-çesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karaköse, Saadet. (1994). *Nev'î-zâde Atâyî Divânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Ekle/nti/10637,nevi-zade-atayipdf.pdf?0>) adresinden 21.04.2015 tarihinde erişildi.
- Karavelioğlu, M. A. (2005). *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılıç, A. (1994). *Ahmed Neylî Divanı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtoğlu, O. (2004). *Lebib Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Ekle/nti/10623,lebib-divanipdf.pdf?0> adresinden 17.10.2015 tarihinde erişildi.
- Kutlar, Fatma Sabiha. (2004). *Arpaemînî-zâde Mustafa Sâmî Dîvânı*, Ankara: Kalkan Matbaası.
- Macit, Muhsin. (1997). *Nedim Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mahmûd el-Kâşgârî. (2005). *Divanü Lûgati't-Türk*, Çev. Serap Tuğba Yurtsever, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Mengi, Mine. (1995). *Mesihî, Divan*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, Ahmet. (1991). *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, Ahmet. (1997). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, Ahmet. (2002). *XVII. Yüzyıl Dîvân Şâiri Vecdî ve Dîvançesi*, Ankara: MEB Yayınları.
- Muhammed Abbâdzâde Kirmânî. (ty.). *Fâl-nâme-i Hâfız*, Kütüb furûşî Allâme Zahirü'd-dîn.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî. (1330). *Tefe'ül-nâme-i Muhyiddin Arabî*, İstanbul.
- Pakalın, M. Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul MEB Yayınları, I-III.
- Seyyid Süleyman el-Hüseynî. (1339-1341). *Tefe'ül-nâme-i Hüseyinî*, İstanbul: Kütübhanê-i Sûdî.
- Sezer, Sennur. (1998). *Osmanlıda Fal ve Falnameler*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sümbüllü, Y. Z. (2010). *Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehânet*, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Erzurum, S.43, c. 17, s. 55-72.
- Şafak, T. (2012). *Cevrî Çelebî'ye Nispet Edilen Hâfız-ı Şirazi Gazeli Şerhi, Mukaddime*, S. 6, s. 51-69.
- Şanlı, İ. (2003). *XVI. Yüzyıl Divan Şâiri Fedâyî ve Fâl-nâme-i Kur'ân-ı 'Azîm'i*, U.Ü.

- Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, S.5, s. 161-178.
- Şenödeyici, Ö. & Koşık, H. S., (2015). En Mu-teber Kaynaktan Gaybı Öğrenmek: Bir Kuran Falı Manzumesi, *Littera Turca-Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 1, Issue: 1, s. 71-96.
- Tanrıbuyurdu, G. (2012). Klâsik Türk Şiirinde "Kılıç Duası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9, s. 139-150.
- Temizkan, M. (2007). Bir Kur'ân Falı, *Milli Folklor*, Yıl 19, S. 74, s. 70-74.
- Tulum, M. & Tanyeri, M. A. (1977). *Yahya Nev'î, Divan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uzun, M. (1995). Falname, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, c. XII, s. 141-145.
- Yavuz, Kemal. (2000). *Âşık Paşa, Garib-nâme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAZICI, T. (1996). Gülistân, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, c. XIV, s. 240-241.
- YAZICI, T. (1997). Hâfız-ı Şîrâzî, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, c. XV, s. 103-106.
- Yenikale, Ahmet. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenen/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> adresinden 21.04.2016 tarihinde erişildi.
- Yıldız, A. (2002). İslâmî Türk Edebiyatında Kur'ân Falları, *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, İstanbul, s. 195-232.
- Yıldız, A. (2010). Manzum Bir Kur'ân Falı, *İstem*, Konya, Sayı: 16, s. 181-198.
- Yılmaz, O. (2004). *Urfî'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, Türk Dili ve Edebiyatı/Eski Türk Edebiyatı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zülfe, Ömer. (1998). *Nâşid (1749-1791) Dîvânı*, , <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenen/10634,nasidmetinpdf.pdf> adresinden 08.11.2015 tarihinde erişildi.